

ÜÇ MEDYA MİTİ GAZ MASKESİ, "KAÇAK", PATRIOT

Ignacio RAMONET*

Ceviren:

Arş.Gör. Uraz AYDIN**

*Mit bir ifade yoludur,
bir söz, bir biçimdir.*

Roland Barthes

Ağustos 1990'dan Şubat 1991'e kadar, altı ay boyunca, tüm dünyanın ilgisi Körfez krizinin etrafında yoğunlaştı. Gezegenin tüm yöneticileri, medyası ve yurttaşları, günün gününe, ikinci dünya savaşının sonundan beri yaşanan en önemli uluslararası siyasi olaylardan birinin dramatik gelişmelerini izlediler. Bu olaylar, 17 Ocak 1991'de başlayan, kısa süreli ama önemli çaptaki bir çatışmaya yol açacaktı.

İki çağın birleşme noktası

Bir çok ülkede günlük yaşam, ya olası saldırılar korkusuyla ya da bölgeye gidecek kuvvetlerin moral açıdan yanında bulunma isteği sonucu altüst olmuştu. Ekonomi, ulaşım, eğlence öylesine sarsılmıştı ki, siyasi yaşam gözlemcileri, bugün, bu krizi "iki çağın birleşme noktası" şeklinde nitelendirmektedirler.

Körfez krizi, gerçekten de hem soğuk savaşın (1947-1989) tam anlamıyla sona erişini, hem de şüphesiz -çerçeveleri henüz tam olarak çizilmemiş olsa da- üç güçlü veri tarafından karakterize edilen yeni bir siyasi çağın başlangıcını işaret etmektedir. Bu çağ, ilk önce, çift kutuplu dünyanın, yani ABD ile eski Sovyetler Birliği arasındaki rekabetin askeri açıdan egemen olduğu dünyanın sona erişine dayanmaktadır (SSCB'nin yerini alan Rusya, artık, kendi iç sorunlarının büyüklüğünden dolayı bunlar üzerinde yoğunlaşması ve gezegenin çeşitli cephelerini terk etmesi gerektiğini kabul etmektedir).

* La Tyrannie de la Communication, Paris, Galilée, 1999. Ramonet, Le Monde Diplomatique'in başyazarıdır. Bu metin Ramonet'nin La Tyrannie de la communication (Paris, Galilée, 1999) adlı kitabından alınmıştır.

** M.Ü. İletişim Fakültesi

İkincil olarak, bir düşünce sistemi halini almış bir ekonomik kuram olan ultra-liberalizmin hegemonyası, bu yeni çağa damgasını vurmaktadır. Bir önceki ideolojik dünyanın yıkıntıları üzerinde yükselen (ve Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu, Ekonomik Gelişme ve İşbirliği Örgütü, ve Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası kurumların da desteğini alan) ultra-liberalizm, gezegenin bütününe yayılma ve özellikle Doğu'da ama aynı zamanda Güney'de de, sosyalist ülkelerin boşalttığı alanı doldurma eğilimindedir.

Üçüncü karakteristik unsur, dünyanın en zengin üç kutbunun karşı karşıya geldiği, yeni tipte bir ekonomik yarış: Kuzey Amerika (ABD, Kanada ve Meksika), Avrupa Birliği'nin 15 ülkesi ve Japon-Asya-Pasifik bölgesi (1997 yazından itibaren bu bölgeyi sarsan mali krize rağmen).

Bu altüst oluşların tümü, bir yandan ekonominin küreselleşmesinin, diğer yandan da yeni haberleşme ve iletişim teknolojilerinin ortaya çıkışının damgasını vurduğu 80'li yılların sonunda meydana geldi.

Bu yeni iletişim teknolojisi, tüm şebekelere yayılarak iktidarın, ekonominin, üretimin ve kültürün alanlarını dahi değiştirmiştir.(1) Teknolojideki bu dönüşüm (mutasyon), tek başına, bir çağ değişimine yol açmakta ve karşılaştırmalı olarak, diğer bütün modelleri geçersiz kılmaktadır. Güneydeki yoksul ülkeleri, gelişmiş ve zengin dünyanın daha da uzağına sürmektedir.(2)

Paradigma değişikliği

Bu "devrim" her ne kadar köklü olsa da, (belki de tam da bu nedenden dolayı) gerçekten düşünülmüş değildi. Hiçbir filozof ya da siyaset bilimci, şimdilik, kesin bir tasvirini yapmayı, çerçevesini çizmeyi, çeşitli sonuçlarını kestirmeyi başaramadı. Bunun birincil nedeni de, bu değişimin, ondan söz ettiğimiz şu anda bile halen devam etmekte oluşudur.

Ayrıca, aynı zamanda önemli bir paradigma değişimi de, referans noktalarımızı belirsizleştirmektedir. Gelişim ve toplumsal uzlaşma paradigmaları gizlice terk edilmekte ve yerlerini, sırasıyla, iletişim ve pazar almaktadır.(3) Genel izlenim ise dünyanın bir kaosun içine sürüklendiği yönündedir.

Bizleri nereye götürdüğünü bilmeden bu büyük dönüşüme kapılıp gitmekteyiz. Bu akıl almaz dünya sarsıntısı sona erdiğinde gezegenin, siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel ve ekolojik manzarası ne olacaktır? Kimse, şimdilik, bunu kestirecek durumda görünmüyor.

Bu nedenledir ki, böylesi koşullarda, en önemli sorulardan biri bü-

yük kitle iletişim araçlarının imgelemimizi zenginleştirme, bugüne ait mitler yaratma kapasitesi ile ilgilidir(4): bu dönüşüm halindeki dünyayı nasıl izah ediyorlar? Bizi çevreleyen bu toplum için nasıl bir anlatı öneriyorlar? Hangi nesnelere modern karmaşanın simgeleri olarak sunuyorlar bizlere?

"Mit, -der Roland Barthes- kendisini, iletişimin konusu ile değil, onu iletme biçimiyle ifade eder. (...) O halde her şey mit olabilir mi? Evet, öyle zannediyorum, çünkü evren alabildiğine etkileycidir. Dünyadaki her nesne, dilsiz, kapalı bir varlıktan, sözlü, topluma uygun duruma getirilmeye açık bir hale geçiş yapabilir, çünkü, doğal olsun, olmasın hiçbir yasa, şeyler hakkında konuşmayı yasaklamaz. (...) Kuşkusuz, her şey aynı zamanda söylenmez: bazı nesnelere, belirli bir zaman boyunca mitik sözün yemi haline gelir, sonra yokolurlar, yerlerini başkaları alır ve mite ulaşır. (...) Uzak ya da yakın, mitolojinin ancak tarihsel bir temeli olabilir, çünkü mit, tarih tarafından seçilen bir sözdür; şeylerin "doğası"ndan çıkamaz.(5)"

Böylece, Körfez savaşındaki çağdaş tarihe, "canlı yayın" tarihe dayanarak, medya, bir dönemin sonunun mitleri olarak üç nesne sundu bizlere...

İzleyiciyi aşırı-heyecanlandırmak

Burada amacımız, Körfez savaşındaki medya yalanlarının analizini yapmak değil.(6) O dönemdeki sapmaları anlatan ve teşhir eden birçok çalışma yayınlandı. Daha önce de söylediğimiz ve her yeni medyatik fırtınada da belirttiğimiz gibi, televizyon bir basitlik medyasıdır; dolayısıyla her aşırı bilgi verme (surinformation) neredeyse otomatik olarak bilgi vermemeye (desinformation) yol açar. "Reel zamanda" yayınlanan -çoğunlukla içi boş- haber çığı, izleyiciyi (veya dinleyiciyi) aşırı heyecanlandırır ve onda, haber edindiği yanılmasını yaratır. Ancak biraz geri çekilip baktığımızda, neredeyse her seferinde, bunun bir aldanma olduğunu görürüz.

Çünkü, bir olayı "canlı olarak ve reel zamanda" aktarmak, gazetecinin, biraz geri çekilip, kendisine düşünme, doğrulama ya da sadece gözlerinin önünde meydana gelenleri anlama zamanı ayırmasına olanak tanımaz... O tereddüt eder, yorumlar, şişirir ve, nolens volens(a), sonunda izleyicileri yanıltır. Habere ışık hızını dayatmak, haber ile güncelli, gazetecilikle tanıklığı karıştırmaktır. Bu çok ciddi hatalara yol açmıştır. "Körfez savaşı, anında haberin (immediat) hakimiyeti konusunda kesin bir sorgulamanın başlamasına yol açmıştır: her yerde aynı anda hazır bulunmayı, birdenbireliği, apansızlığı demokratikleştirebilir miyiz? Bunlar ki üstelik tanrısal olana, diğer bir deyişle otokrasiye özgüdür." (7)

Körfez savaşının başından itibaren izleyiciler, kanalların sunduğu çatışma görüntülerini görünce ciddi bir memnuniyetsizlik duydular. Merkezi bir unsur eksikti: savaşın kendisi. Garip bir şekilde görünmez hale gelen savaşın yerine, bir dizi sentez görüntü, düş kırıcı ve vasat ikameleler kullanıldı: arşiv belgeleri, maketler, haritalar, askeri uzmanların anlatıları, tartışmalar, telefon aracılığıyla tanıklıklar, yani kısaca, onu, özellikle yakın plandan çekebilmek için yerleştirilmiş devasa bir aygıtın kör noktasında bulunan savaş dışında her şey vardı...

Gaz maskesi

Ancak dikkatli izleyiciler, şunu mutlaka hatırlıyorlardır ki, tüm bu trajedi süresince, şekilleri açıkça tanımlanmış, üç nesne sembolik olarak kendilerini dayattılar ve hızla mitik bir değer kazandılar.

İlki gaz maskesiydi. Sanki korkunun derinliklerinden sıçramışçasına, onu takana, büyük patlak gözlü ve süzgeç ağızlı tedirgin edici bir böcek, bir zarkanatlı suratu veriyor. Özellikle de, görünmez ve kokusuz bir ölüm dair arkaik saplantıyı, zehirli kefeniyle insanları ve silahları sarıp aynı ürkünç yüze sahip bir kitle içerisinde eritecek ölümcül bir sisi hatırlatıyor.

Bu açıdan, gaz maskesi, çağımızın önemli özelliklerinden bir diğerinin de kitle ideolojilerinin krizi ile, birey ve cemaat, herkes tarafından ayırmedici kimliksel çizgilerin arayışı olduğu bilincine sahip izleyicileri haklı olarak altüst etti.

Her şeyi bilen, uzak bir hiyerarşinin emirlerine itaat eden, suratu, iradesi olmayan kalabalıkların ve yığınların belirsiz tarafına itilerek, yeni bireyin yokolma tehdidini simgeleyen eşsiz bir korku yarattı, gaz maskesi. Maske takmanın zorunlu tutulmasının nedeninin, otokratik ve tek partili bir rejimin (Saddam Hüseyin'in ki) tehditleri olması, bu nesnenin gerçekten geçmişten, demokrasi öncesinden geldiği fikrini olumlamaktadır. Ama, aynı zamanda, bu maske, büyük bir büyülenme yaratmaktan da geri kalmadı, herkes onda, Orwellvari bir hal alan ve medyanın aşırı büyümesinin bir içpatlamaya sebep olduğu demokrasileri tehdit eden unsuru görüyordu: gözetlenen, yoklanan, denetlenen ve yığınsallaştırılan yurttaşın çoklu ve anonim yüzü. Zihnini denetleyen ve ona gizlice, nasıl davranması gerektiğini öğütleyen dünyanın yeni sahipleri tarafından manipüle edilen soyut bir varlık.

"Kaçak"

Körfez savaşı sırasında güçlü bir biçimde medyada yer alan bir diğer mit-nesne de, "Kaçak" adıyla bilinen F117 A Stealth Amerikan bombalama uçağı. İlk kez, 1989 Aralık ayında Panama işgali sırasında kullanılan bu gizli uçak, nihayet, yıllardır etrafını saran o kalın gizem sisinden

çıkıyordu. O dönemde, Kaçak hakikaten, kelimenin gerçek anlamıyla görülmemiştir. Buna karşın, Körfez savaşında, onun başka hiçbir uçan nesneye benzemediğini gördük. Zaten, teknik performansı ve savaş marifetlerinden çok, bu orijinal ve eşi benzeri görülmemiş biçimidir (sanki bir Batman çizgi filminden çıkmış gibidir), onu izleyicilerin gözünde bu kadar ilgi çekici kılan.

Biçimi, bildiğimiz gibi, üçgen ve köşelidir. Çeşitli aerodinamik testlerden geçerek, havaya en düşük direnci gösteren biçimleri (özellikle de, irabilimsel(b) araştırmalar sonucu bir akışkan madde içine en uygun şekilde girebilmek için vücutlarını çeşitli biçimlere sokan balık ve kuşların şeklini) almış olan diğer tüm uçan ya da tekerlekli araçların tersine, Stealth bu dinamik dizayn yasasına karşı geliyor. Çünkü hızdan çok, görünmezliği arıyor. Hem de ne görünmezlik: kaçmak istediği, insan gözü değil -salt gece uçuşu yapsa ve tamamıyla siyaha boyanmış olsa da-, daha çok elektronik yer saptama araçları, radarlardır. Keskin köşeli, tuhaf şekli bu amaçla çizilmiştir. Kuşkusuz, çeşitli yeni maddeler de -özellikle yüksek dirence sahip plastik ve seramikler- radar tarafından belirlenme amacıyla, bu uçağın üretiminde kullanılmıştır (radarlar metalleri daha kolay saptar).

En ilginç noktası da, aslında, bir nesnenin, kesinlikle işlevinin şekline sahip olması gerektiği, gerisinin ise salt süsleme ve katışıklık olduğuna dair, Bauhaus tarafından bu yüzyıl süresince dayatılan tasarımın çok temel bir ilkesinin hiçe sayılmasıdır. Stealth bombardıman uçağı, işlevinin şekline değil, radar yankısının sıfır olması için gerekli şekle sahip.

Bu açıdan, bir göz yanıltıcı resim insan gözü için ne kadar büyüleyiciyse, Stealth de yer saptama araçları için o ölçüde büyüleyicidir. Kimi ressamların tutkunları için, anamorföz(c) eserler ne kadar heyecan vericiyse, bu uçak, biçim yaratıcıları için o denli heyecan vericidir. Örneğin, Genç Hans Holbein'in, Elçiler adlı tablosunda, uzun, tuhaf, soluk bir biçim çizdiğini ve ancak silindirik bir aynanın tuval üzerine koyulduğunda resmin okunabildiğini biliyoruz; böylece, bu şeklin aslında bir kuru kafa olduğunu görebiliyoruz...

Bugün, bazı nesnelere -özellikle de silahlar-, havaalanları ve diğer gözetim altındaki mekanlarda bulunan metal denetleyici geçitlerden geçmelerini sağlayacak biçimlerde ve maddelerle üretilmektedir. Artık nesnenin şeklini ve oluşturulduğu maddeleri belirleyen, onun işlevi değil, denetleme veya gözetleme araçları karşısında görünmezliğidir. Gerçi bir nesnenin "pozitif" işlevinin -nesne ne işe yarar?-, "negatif" işlevinden -nasıl yok edilmeyebilir?- daha önemsiz olduğu da düşünülebilir. Bu durumda, biçim, nesnenin yaşama koşulu olurken, işlevi ikincil bir öneme sahip olabilmektedir.

Her yerde, gözetleme araçları çoğalırken -video kameralar, gelişmiş alarm sistemleri, dinleme cihazları, sıradan radarlar, casus uydular, bilgisayar izleri...-, acaba, bu takipten kaçma yetisine sahip ve bu performansı temel niteliği haline getiren ve insan gözüne uyumlu olmak gibi bir estetik kaygı gütmeyen "kaçak" nesnelerin ortaya çıkabileceğini hayal edebilir miyiz?

"Kaçak", burada, Ulysse kadar eski bir miti temsil ediyor: bu özgür, ama aşırı bilgisayarlaştırılmış toplumlarımızda her zamankinden çok denetlenen yurttaşın bilinçsiz umudu, kendisinin de kaçak olma, iz bırakmama, bir canlı gibi maddi, bir hayalet, bir ruh gibi görünmez olma umududur.

Patriot

Ve kuşkusuz, Körfez savaşında izleyicilerin dikkatini çeken üçüncü mit-nesne, Patriot adındaki füze karşıtı füzedir. Burada, bizleri ilk önce etkileyen, bu aygıtın, hiç de kahramanca olmayan şeklidir. Bu füze, ikinci dünya savaşının arkaik "Stalin orgları" gibi sıradan bir şekilde düzenlenmiş tüp bataryalarından oluşuyor. Yıldız Savaşları gibi George Lucas filmlerinin fütürist silah takımlarına benzeyen hiçbir yönü yok. Fabrikadan yeni çıkmış, kaba, minimalist bir şekle sahip olan Patriot'ta, sanki bu sefer F117'nin tersine, işlevinin etkinliği başka her tür özelliğin önüne geçmiş gibi.

Büyüleyiciliğini, bizzat işleyişine ve hızına borçlu olan Patriot (her ne kadar bu füzelerin çoğunun hedefini tutturamadığını bilsek de), düşman bir füze atılmadan önce (bunlar, atılırken çok yüksek derecelere kadar ısıtıldığından konumlarını ele verirler), yerlerini, hızlarını, yönlerini ve atılacağı anı belirleyen ve kendisine haber veren casus uydulara doğrudan bağlıdır.

Patriot, aldığı bilgiler sayesinde diğer füzeyle belirli bir noktada karşılaşmak ve onu yoketmek üzere kendini yönünü ve hızını belirler. Patriot, aslında uzun süre boyunca deli bir bilim adamının hayal ürünü zannedilen "Yıldız Savaşları" programı kapsamında yürütülen çalışmaların bir sonucu olduğundan tamamıyla fütürist bir nesnedir.

Ancak, Patriot'un başka herhangi bir nesneden daha "high-tech", daha kuru, daha ifadesiz, arte povera şekli, tüm bu niteliklerinin tahmin edilmesini engelliyor. Kendisini görünce, aslında, henüz tamamlanmamış, hala denenmekte olan bir nesne olduğunu düşündürüyor. Ya da, Baikonur üssündeki bazı uzay araçları gibi, "a la sovyet", "dizaynsız" bir estetiği andırıyor. Patriot, ("pişmiş yapılar"ın tersi anlamındaki) "pişmemiş yapılar" ailesine mensuptur, tıpkı, çıplak, işlenmemiş sütunlu yeraltı otoparkları, çok katlı banliyö kavşakları, el yapımı buggie arabalar ve Mad Max'taki tüm öğeler gibi.

Bir mit olarak Patriot, bizi, modernitenin, kıtlık, şiddet ve yoksunlukla birleştiği Blade Runner'ın dünyasına gönderiyor. Burada aslanan, varolmak, hayatta kalmaktır...

Sonuç olarak, Körfez savaşıyla ortaya çıkan üç medya-miti -gaz maskesi, "Kaçak" bombalama uçağı, Patriot- bir ortak noktaya sahip: hepsi hayatta kalmayı ele alıyor. Ya aracın kendisinin (Stealth), yahut diğer iki örnekte olduğu gibi onu kullananların hayatta kalması. Sanki, sona ermekte olan bu yüzyılda, insanlığın hayatta kalması, bir şekilde, mitik bir hedefmişcesine.

Sanki, bu asır sonunu kabul edilebilir kılmak için, yeni mitlere gereksinim duyuluyormuşçasına. "Henüz tamamlanmamış bir varlık olan insan -diyor Pietro Citati-, mitler anlatarak, insanlığı parçalı görünümünden kurtarıyor." (8)

Sanalın büyüleri

Medyanın, Körfez savaşı süresince, tüm simgesel güçleriyle dayattığı bu üç mit, dünya hakkında kötümser bir görüşü mü ifade ediyor?

Evet, böyle düşünülebilir. Özellikle, bu üçünün de, görüntüleme ve çokduyulu etkileşim tertibatlarının geliştiği ve bizleri, çevremize yeni bir gözle bakmaya zorladığı, karmaşık ve bilinmeyen bir dünyaya ait oldukları için bu yönde düşünebiliriz. Şimdiden, nümerik görüntüdeki ilerlemeler sayesinde "sanal ortamlar" yaratılabilmektedir. Sentez görüntüleri, Patriotlar veya Stealthlerin yanısıra, "şirürjikal vuruş"(d) fikrini (ki sonuçta hatalı çıkmıştır) meşrulaştırmak için televizyonun bol bol gösterdiği şu lazerle uzaktan denetlenen bombaları bile yönetebilmektedir.

Artık görüntüleme imkanlarına sahip ve -entegre devreler sayesinde- suni beyinle donatılmış makinelerin sayısı gitgide artmakta. Bu çoğalma, gerçekliğin algılanışını altüst ederek yerine yeni sorunlar getirmektedir. Reel dünyayı tanımlayan sınırlar, baş döndürecek noktalara kadar genişletilmektedir. Yeni teknikler, görüntüler ve duygular aracılığıyla bizleri, sentez görüntülerle yaratılmış sanal bir ortama sokarak, dünyayı algılayışımızı değiştirip en sağlam referans noktalarımızı sarsmaktadır.

Örneğin, Patriot, eğer bu ismi taşıyorsa, bu bir tesadüf müdür? Burada, bizlere, bunca altüst oluşun ortasında, vatanseverlik gibi bazı "kesin değerlere" bağlanmak gerektiği söylenmek istenmiyor mu acaba? Bu büyük güncel dönüşümün tüm bu işaretleri ve semptomları yurttaşlar için bir uyarı olmalıdır, aksi halde akıl sarsılır ve bazılarını, etnologların deyimiyle "büyülü düşünce"lere tutunmaya iter.

Yaşadığımız bu büyük teknoloji çağında, yıldız falları ve şans oyunlarının heryerde yeniden yeşermesi, burçların ve her türlü falcılığın bu kadar tutulması da yine bir tesadüf müdür? Bilimsel gelişmenin bu gö-

rülmemiş ilerleyişi karşısında dehşete kapılan yurttaş akıl-dışı (irrationnel) olana, geri düşüncelere ilgi duyuyor. Arkaik ve "kesin değer"lere bir geri dönüş yaşamıyor: vatanseverlik (ve özellikle aşırı türevleri, milliyetçilik ve şovinizm), köktendincilik, neoliberal fanatizm...

Körfez savaşının taşırması olduğu tüm bu azgın tutkular, çağdaş karmaşanın derinliğini kanıtlamaktadır bizlere.

DİPNOTLAR

- a nolens volens: ister istemez. ÇN.
- b Irabilim: (fr. Ethologie) hayvanların, doğal ortamları içerisinde davranışlarını ve evrimlerini inceleyen bilim dalı. ÇN.
- c Anamorfoz: (fr. Anamorphose) Ancak silindirik bir aynadan görüldüğünde gerçek görünümüne ulaşan şekilsizleştirilmiş resim. ÇN.
- d Şirürjikal vuruş: bir cerrahi operasyondaki gibi sadece istenilen noktalara müdahale etmek (bombalamak). ÇN.
- 1 Bkz. Manuel Castells, **La Societe en reseaux**, Paris, Fayard, 1998.
- 2 Bkz. Bu konuda Rapport mondial sur le developpement humain 1998 (İnsanal gelişim üzerine dünya raporu), **Birleşmiş Milletler gelişim programı**, Paris, Economica, 1998.
- 3 Bkz. Ignacio Ramonet, **Geopolitique du chaos**, Galilee, 1997.
- 4 Bkz. Marshall Mc Luhan, "Mythes et Medias", in D'oeil a oreille, Paris, Denöel-Gonthier, 1977.
- 5 Roland Barthes, "Le mythe aujourd'hui", in Oeuvres completes, Paris, *Le Seuil*, 1993, ss.683-684.
- 6 Bkz. Collectif, **Les Mensonges de la guerre du Golfe**, Paris, Arlea-Reporters sans frontieres, 1992; ve Chantal de Rudder'in araştırması, "Golfe, la grande manipulation", *Le Nouvel Observateur*, 6 Haziran 1991.
- 7 Paul Virilio, "Les democracies, la vitesse et l'information", in Collectif, *Les Mensonges de la guerre du Golfe*, op.cit.
- 8 Pietro Cirati, *La Lumiere de la nuit. Les Grands mythes dans l'histoire du monde*, Paris, *L'Arpenteur*, 1998.